

Genel Çizgileriyle Çocukta Ahlâk Gelişimi

Handan Asûde BAŞAL*

Her çocuğun bir ahlâk yasası vardır. Bu yasada, çocuğun doğru ve yanlış konusunda düşünceleri, hangi davranışları yapıp hangilerini yapmamasıyla ilgili kararları, kendi düşünce ve davranışlarının değerli olup olmadığını yargılamasına yarayan değer ve ölçüleri, sorumlulukları bulunmaktadır.

Ahlâk gelişimi çocukta kişilik gelişiminin önemli öğelerinden biri olup, çocuğun çok erken yaşlarda, etrafındakilerle ilk ilişkileri sonucu başlar ve özellikle üç yaşından itibaren dil'i kullanımıyla pekişir. Çocuk, anababanın genel tavırlarını, dünya anlayışını benimsediği gibi ahlâk anlayışını da benimser. Çocuğun çevresinin ahlâk anlayışını benimsemesinde; anababa ve diğer yetişkinlerden takdir görme isteği ve cezalandırılma korkusu rol oynar (Fişek ve Yıldırım, 1983).

Piaget, (1932: akt. Çileli, 1985) çocuğun ahlâk yargıları bakımından olgunlaşmasındaki gelişimi şöyle tanımlamaktadır:

Özel kurallara dayanan ahlâktan, neyin doğru, neyin yanlış olduğu hakkında daha genel kavramlara ulaşmak, sınırlama ahlâkından yardımlaşma ahlâkına geçiş.

Göksel adalet -her yerde hazır olan adalet- anlayışından, ceza veren bir kişinin bulunması gerektiği düşüncesine geçiş. Bu geçişi yapamamış olan çocuk, bir bahçeden elma çaldıktan sonra düşüp yaralanırsa, ona göre, bu iş hırsızlık yaptığı için başına gelmiştir.

Dış baskılarla, başkalarının öğüt ve zorlamalarıyla oluşan ahlâktan, çocuğun kendi içindeki ölçülerden oluşan iç ahlâka geçiş.

* Yard. Doç. Dr.; U. Ü. Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

Oyun kurallarının keyfi olmadığını, karşılıklı anlayış ve saygıya dayandığını anlama.

Başkalarının davranışları hakkında bir yargıya varırken, bu davranışların oluştuğu ortamı anlamak için, anlayışla karşılama istek ve yeteneği.

Önceleri çocuk başkalarının davranışlarını daha katı kurallara göre yargılamaktadır. Örneğin, küçük bir çocuk önceleri her türlü hırsızlığın kötü bir davranış olduğunu düşünür. Biraz büyüyünce ise aç bir çocuğun bir elma çalmasını, tok bir çocuğun elma çalmasından daha değişik yargılayarak, aç bir çocuğun elma çalmasını belki de hoş görecektir (Jersild, 1968: akt. Günçe, 1976).

Piaget'ye (1932: akt. Çileli, 1985) göre, çocukta ahlâk anlayışı rastgele değil, belirli evrelerden geçerek gelişir. O'na göre, zihinsel ve duygusal süreçler paralel gelişim göstermekte, ahlâki yargı da zihinsel gelişime bağlı olmaktadır.

Küçük yaştaki çocuklar yetişkinlerce belirtilen kuralları mutlak ve değişmez olarak görürken, daha büyük çocuklar kuralların gereksinimlere ve koşullara göre değişebileceğini anlamaya başlar ve görüşleri katılıktan uzaklaşıp esneklik kazanır.

Araştırmalar, 5 ile 7 yaş arası çocukların bile zararlı eylemler konusunda mantıksal nedenler ileri sürebildikleri ve suçluya uygun gördükleri cezayı buna göre azalttıklarını göstermiştir. Rule ve arkadaşları (1974) çocukların, bir saldırganın davranışını, kamu yararına olduğu için, haklı görülüp görülemeyeceğini çok iyi değerlendirebildiklerini göstermişlerdir: Bu çalışmada 5 ile 5 yaş 11 ay arası anaokulu çocukları, örneğin; "Ayşe'nin, konserve kutularından yapılmış oyuncak evini Burcu'nun yıkması" olayına çok farklı tepkiler göstermişlerdir. Tepkiler "başka bir çocuğun tenekeler kutulara takılıp düşmemesi için" le "Ayşe'ye zarar vermek için" arasında değişiyordu.

Darley ve arkadaşları (1978), 6 ve 9 yaş grubu çocuklara ve yetişkinlere bir çocuğun diğerinin başından aşağı bir kova suyu boça etmesi ya da ona saldırmaması gibi bazı zarar verme eylemlerini anlatmışlar ve onlardan suçlulara uygun cezalar konusunda önerilerde bulunmalarını istemişlerdir. Bu durumda deneklerin hepsi de aşağı yukarı aynı ölçüde ceza önerisinde bulunmuşlardır. Daha sonraları deneklere hikâyede belirli bir kısmın kendilerine anlatılmadığı söylenmiş ve bu yeni bilgiler ışığında farklı bir ceza önerisinde bulunmayı isteyip istemedikleri sorulmuştur. Deneklerin yarısına anlatılan hikâyenin, değişik olarak verilen kısmında zararlı eylem karşısında haklı ya da cezayı hafifletici nedenler bulunmaktaydı. Deneklerin diğer yarısına ise hikâyeye, biraz değiştirilerek zararlı eylemle ilgili haklı ya da hafifletici nedenler önerilecek şekilde anlatılmıştı. Birinci gruptaki denekler; ilk önce önerdikleri cezada belirgin bir değişiklik yapmazken, ikinci gruptakiler; değişik önerilerde bulunmuştur. Bu zıtlık, hafifletici nedenlerin denekler tarafından kabul edilerek cezada azalmaya neden olduğunu

göstermektedir. İlginç olan nokta; genellikle cezayı hafifletici bilgilerin küçük çocuklarda da yetişkinler ve daha büyük çocuklarda olduğu kadar etkili olmasıdır. Bu çalışmalar, normal koşullarda 7 yaşın altındaki çocukların bile kazaeen veya kasten zarar verme arasında ayırım yapma yeteneğine sahip olduklarını göstermiştir. Genellikle, küçük çocukların ahlâksal yargılara varırlarken niyeti gözönünde bulundurabildikleri görülmektedir.

Görüldüğü gibi, ahlâk gelişimi süresince, çocuğun olayları anlayış ya da algılayış biçimi değişmektedir. Çocuğun yapılan bir hata ya da yanlışın önemini algılayışı yaşla değişmektedir. Daha küçük çocuklar, bir hatanın ne kadar önemli olduğunu, o hatanın yol açtığı zararları ölçmektedirler. Daha büyük çocuklar ise, hatayı yapan kimsenin gerçek niyetine daha çok önem vermektedirler. Böylece çocuklar dışı bağımlı evreden, özerk evreye geçiş yapmaktadırlar (Fişek ve Yıldırım, 1983).

Ancak, alt sosyo-ekonomik düzeyden ailelerden gelen çocukların otoriter yargılara daha çok bağlı oldukları ve yanlış davranışlara daha ağır cezalar verdikleri Dolger ve Ginandes (1946: akt. Jersild, 1968) tarafından belirtilmiştir.

Bazı yoksul çevrelerdeki ahlâk değerleri, daha yüksek gelir gruplarındaki ahlâk değerlerinden daha güçlü olabilmektedir. Örneğin, yoksul çevrelerde otoriteye saygı daha belirgindir. Kötülere daha ağır ve büyük ceza verilmesi olasılığı daha yüksektir. Bununla birlikte, sosyo-ekonomik düzeyi yüksek ailelerin çocuklarında hoş görülmeyen davranışlar, sosyo-ekonomik düzeyi düşük ailelerin çocuklarında daha fazla görülür. Örneğin; kavgacılık, hırsızlık, okuldan kaçma gibi davranışlar daha fazla görülür.

Ancak, aynı evde büyüyen iki kardeşten birinde ahlâksal kurallara sıkı sıkıya bağlılık, diğesinde ise aynı ahlâksal kurallara başkaldırma görülebilmektedir. Diğeri bir deyişle, ahlâksal kurallara bağlılık açısından bireysel farklılıklar görülebilmektedir (Jersild, 1968: akt. Günçe, 1976).

SONUÇ

Anlaşılabileceği gibi çocuklar dünyanın her yerinde geçerli, evrensel bazı ahlâk gelişimi dönemlerinden geçmektedirler. Kohlberg'e göre bu dönemlerin sayısı üçtür. Ayrıca her dönem kendi içinde iki evreye ayrılır. Özetle ahlâk gelişiminin toplam altı evresi vardır. Ancak her çocuk bu evrelerin sonuncusuna kadar giden bir ahlâk gelişimi göstermeyebilir. Bazı çocuklar altı evreyi de tamamlarken bazıları daha önceki evrelerden birinde kalabilirler.

KAYNAKLAR

1. ÇİLELİ, M.: *Ergenlikte Ahlâk Gelişimi*, Ergenlik Psikolojisi, Derleyen: Bekir Onur, Ankara: Hacettepe - TAŞ Kitapçılık Ltd. Şti., 1985.

2. FİŞEK, G.O. ve S.M. YILDIRIM: *Çocuk Gelişimi, Türkiye’de Okul Öncesi Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Projesi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983.
3. DARLEY, J.M., B.C. KLOSSON and M.P. ZANNA: *Intentions and their contexts in the moral judgments of children and adults*. Child Development, 1978, 49.
4. JERSILD, A.T.: *Çocuk Psikolojisi*, Çeviren: Gülseren Güneç, Ankara, 1976.
5. RULE, B.G., A.R. NESDALE and M.J. McARA: *Children’s reactions to information about the intentions underlying an aggressive action*. Child Development, 1974. 45.